

Наталя Веніг, кандидат педагогічних наук, доцент,
докторант кафедри слов'янських мов та методик їх викладання
Херсонського державного університету

РОЛЬ ТЕКСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

У статті йдеться про те, що освітня реформа має на меті докорінно змінити морально застарілі підходи до опанування мови в усіх типах шкіл і, зокрема, в загальноосвітніх навчальних закладах з російською мовою навчання.

Актуальність статті полягає в тому, що текст на практиці слугує природному об'єднанню граматичного і ситуативно-тематичного принципів, які лежать в основі комунікативного навчання мови. Саме текст стає відправним мотиваційним моментом для аналітичної роботи над вивченими мовними одиницями, явищами, закономірностями. За допомогою тексту можна з'ясувати їх взаємозв'язки з іншими елементами мовної системи. Система комплексних завдань на основі тексту допомагає паралельно повторювати матеріал, який було вивчено раніше, а головне те, що за допомогою текстів комплексно реалізується декілька цілей навчання – освітня, розвивальна і виховна.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У змістовному плані найбільше значення має переоцінка ціннісно-культурних пріоритетів системи освіти, що є наступним кроком на шляху до культурно орієнтованого освітнього процесу в школі. На думку багатьох дослідників, при цьому потрібно враховувати не тільки сучасні соціокультурні реалії, а й перспективи розвитку культури та форм її взаємодії з суспільством у рамках сучасної цивілізації. Просто ідеологізацією культурних цінностей тут не можна обмежуватися, потрібен детальний аналіз сучасного стану та перспектив того соціокультурного простору, який має слугувати нам своєрідним резервуаром зразків, моделей, методів власного соціокультурного проекту.

Виклад основного матеріалу. Як на нашу думку, базисних культурологічних ідей, що, безсумнівно, мають бути реалізованими у нашій освітній практиці, не так уже й багато.

По-перше, це ідея цілісності культури. Методологічно-інструментальний підхід до характеристики культурного буття людини мав своїм наслідком розірваність усього буття на так звані соціальні ролі, коли сама особа мала змінювати свою сутність, виходячи з прагматичних потреб ситуації. Сама культура у

цій ситуації виступала як аморфний контекст соціальної дії, у кращому випадку – як сукупність різних сфер, проявів, компонентів, пов'язаних між собою чисто механічно (як правило, атрибутивно). Тотальне розщеплення способів людського існування та ментальності привело до втрати людиною витоків своєї духовності, що дала широкий розвиток псевдоцілісних ситуаційних соціальних матриць стандартизації поведінки та діяльності. Матричність роздробленої свідомості привела до розпаду цілісного світогляду, формування людини, що, не маючи оснований на культурі синтетичних програм смисложиттєвих цінностей, вимушена просто доцільно реагувати на зміни навколишнього середовища (соціальний біхевіоризм у XX столітті дуже чітко відреагував на цю тенденцію). “Роздробленість культури, – відмічає відомий методолог П. Фейєрабенд, – не дає можливості впливати на суспільство – звідси злиденність світогляду.

Тому текст на кожному уроці є засобом формування системи цінностей, комунікативної, мовної та соціокультурної компетенції учня, а для самого учня – джерело інформації, об'єкт вивчення і розуміння.

З методичного погляду, текст повинен виконувати дві основні функції: по-перше, він є засобом розвитку мовленнєвих умінь та навичок і, по-друге, – мовних. У першому випадку тексти слугують матеріалом для збагачення і розвитку усного і писемного мовлення учнів, удосконалення навичок аудіювання й читання. Реалізуючи другу функцію, текст використовується для введення і наступного аналізу функціонування мовних одиниць. Саме тоді він виступає як контекст, який призначено для ілюстрації, спостереження, осмислення, аналізу функціонування мовних одиниць різних рівнів.

У Листі Міністерства освіти і науки, про методичні рекомендації щодо вивчення шкільних дисциплін у новому навчальному році, зазначається, що дві змістові лінії (мовна й

РОЛЬ ТЕКСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

мовленнєва) є основними, які визначають безпосередній предмет навчання та його структуру, супроводжуються вимогами до навчальних досягнень учнів, кількістю годин, що виділяються на їх засвоєння, а дві інші (соціокультурна і діяльнісна) є допоміжними, спільними з іншими навчальними предметами, але не менш важливими, бо неможливо оволодіти культурою мовлення, не опанувавши основи національної і загальнонародської культури, а також не виробивши рис культури мислення.

Вимоги до засвоєння змісту мовленнєвої і мовної змістових ліній на уроках рідної мови є спеціальними. Саме вони містять критерії, за якими визначається рівень навчальних досягнень учнів із предмету. А вимоги до соціокультурної і діяльнісної змістових ліній мають загальний характер, що підпорядковується освітнім завданням перших двох змістових ліній, тому їх виконання контролюється опосередковано, через вимоги до засвоєння мовного і мовленнєвого компонентів змісту програми. Водночас володіння цими загальними вміннями й навичками є важливою умовою формування спеціальних компетенцій (мовної, мовленнєвої, комунікативної), умовою та показником загального особистісного розвитку учня. Взаємозв'язок змістових ліній програми забезпечується завдяки визначенню двох тем, зв'язок між якими має бути якнайтісніший. Зокрема, поряд із мовною темою, яка вивчається протягом кількох уроків, зазначається соціокультурна, розрахована здебільшого на таку ж кількість навчальних годин. Мінімальним об'єктом дослідження стає система текстів, об'єднаних спільною темою, що вивчаються з кількох основних поглядів. При цьому вивчення мовної і соціокультурної тем може реалізуватися у кількох варіантах. У процесі реалізації соціокультурної змістової лінії актуальною залишається проблема національної самоідентифікації учнів, формування у них патріотизму, духовної культури. Її розв'язання має здійснюватися шляхом засвоєння під час вивчення мови й літератури та інших навчальних предметів національних, громадських, родинних та особистих цінностей, національних традицій, особливостей ментальності, виявлених у культурі.

Соціокультурний компонент може стати стимулом підвищення мотивації вивчення мови та засобом навчання культурній спадщині. Соціокультурна змістова лінія – це система навчальних текстів соціокультурної тематики, актуальних проблем, а також дібраних до них дидактичних завдань. З одного боку, вони використовуються для організації спостережень

над функціонуванням у них елементів мовної системи, які є предметом вивчення мовної змістової лінії. З іншого – слугують предметом для аналізу вміщеної у них інформації, актуалізації життєвого досвіду учнів, змістовою опорою для творення учнями власних усних і письмових текстів із вираженням у них особистого ставлення до світу. Тобто введення соціокультурної змістової лінії забезпечує вивчення мовної системи на текстовій основі, що дає змогу чіткіше і яскравіше проілюструвати роль мовних засобів у творенні тексту, а також тематичну систематизацію навчальних текстів та самостійних учнівських висловлювань. Ідеться не про зниження уваги до вивчення мовної системи. У межах шкільної програми учні мають засвоїти її ґрунтовно.

Соціокультурна змістова лінія втілює один з основних концептуальних підходів до мовної освіти. Вона стосується соціокультурних умов користування мовою і пов'язана зі знаннями та вміннями, необхідними для реалізації соціального аспекту використання мови. Ця змістова лінія ґрунтується на суспільній та культурноносній функціях мови, відображає взаємозалежний зв'язок людини – суспільства – мови – культури і полягає у вивченні мови в контексті приватного і суспільного життя, представленої нею та відображеною у ній культури, системи цінностей, взаємозв'язків із культурними надбаннями народів світу. Тексти соціокультурної тематики допомагають учням розкривати феномен людини, людства, України й українства в їх самотності і всепланетарності водночас (основні світоглядні ідеї, ідеали, морально-етичні уявлення, естетичні уподобання, особливості менталітету різних етносів і зокрема українців, матеріали, пов'язані з історією, географією, екологією, матеріальною і духовною культурою тощо). Основні національні культурні й суспільні цінності, які сьогодні набувають універсального, загальнонародського характеру, закладають інтеграційну основу навчання, виховання і розвитку учнів засобами української та інших мов.

Соціокультурна лінія, яка регламентує тематико-змістову основу розвитку і вдосконалення мовлення учнів (зміст), тісно пов'язана з мовною, яка визначає його формальний бік – мову (форму). Синтез цих змістових ліній здійснюється на основі тексту, який становить єдність змісту і форми. В процесі роботи над текстом інтегровано реалізуються також освітні завдання мовленнєвої та стратегічної змістових ліній. “Стратегічне знання – це знання того, як розв'язувати задачі, як вчитися і запам'ятовувати, як досягти розуміння

РОЛЬ ТЕКСТУ В РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ЗМІСТОВОЇ ЛІНІЇ НА УРОКАХ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ

і, що, напевно, ще більш важливо, як відстежувати, оцінювати і спрямовувати ці види діяльності в процесі їх реалізації”.

Мета навчання рідної мови в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах полягає у формуванні мовної особистості, яка розвивається в етнічному середовищі, є носієм і транслятором культурних цінностей, активно наслідує традиції використання різномовних засобів у спілкуванні. Національний компонент мовної особистості дає змогу розглядати мовну діяльність під кутом національно-культурної специфіки і враховувати етнопсихологічні чинники: вроджені мовні здібності, чуття мови, національний спосіб мислення, національну свідомість, національну самосвідомість, національно-мовну свідомість, несвідоме, національний характер, національне почуття, менталітет, національно-культурну мотивація. З огляду на це, формування мовних умінь і навичок учнів основної школи на засадах етнопедagogіки пов'язане з вивченням мови як оригінального феномену етносу, специфічного способу оцінювання ним світу, а тому сприяє оволодінню школярами національно-культурним мовним компонентом, поглибленню етнознань та вираженню національного колориту їхньої мови.

Висновки. У процесі вивчення рідної мови у середній школі текст допомагає реалізовувати соціокультурну змістову лінію навчальної програми, підвищує мотивацію до навчання. В сучасному житті тексти присутні у всіх сферах життя: в художній літературі, у пресі, у ділових паперах. У зв'язку з цим необхідно використовувати на уроках з мови такі тексти, які б формували засобами мови оптимістичний світогляд, систему загальнолюдських цінностей, розкривали культурні особливості та традиції, характер, менталітет, спосіб життя народів. Перспективним напрямом у процесі розвитку комунікативної особистості може бути

представлено методику, яка ґрунтується на реалізації у навчанні положення про взаємозв'язок процесів сприйняття та створення текстів, які інтерпритуються у психолінгвістиці як творчі механізми (М.І. Жинкін, І.О. Зимня та ін.) Основною метою навчання мови є формування комунікативної компетентності. Як же ввести учнів у культуру комунікації, саме комунікації, а не спілкування. Результатом комунікації повинно стати розв'язання будь-якої проблеми, а для цього необхідне розуміння одне одного. Воно може бути досягнуто за допомогою використання таких видів робіт: аналіз-синтез тексту як одного цілого, так і його складових (логіко-змістова структура, композиційна структура, мовне оформлення).

1. Горошкіна О.М. Методика навчання української мови в загальноосвітніх навчальних закладах III-го ступеня природничо-математичного профілю: Автореф. дис. ...доктора пед. наук. – К., 2005. – 40 с.

2. Донченко Т. Мовленнєвий розвиток як науково-методична проблема // Дивослово. – 2006. – № 5. – С. 2 – 5.

3. Дороз В. Вивчення української лексики в поліетномовних школах: лінгвокультурологічна робота // Дивослово. – 2005. – № 12. – С. 10 – 13.

4. Соціолінгвістичний моніторинг мовою статистики: Збірник матеріалів. – К.: НДІУ, 2006. – 96 с.

5. Федоренко В., Скуратівський Л. Методичні рекомендації щодо вивчення української (рідної) мови у 2006–2007 навчальному році // Дивослово. – 2006. – № 8. – С. 29 – 40.

6. Ющук І. Роздум про мету викладання рідної мови в школі // Дивослово. – 2004. – № 9. – С. 11.

7. Ги Лефрансуа. Прикладная педагогическая психология – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2003. – 416 с.

V
° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° °

В КОЖНІЙ ФРАЗІ – ДУМКА

Позиція вченого В. Сухомлинського, щодо особистості вчителя рідної мови. “Викладати цей предмет повинні найздібніші й найталановитіші. Бо це не просто передача знань, практичних умінь, навичок. Це передусім виховання. Викладання мови – це майстерність творення людської душі, бо воно є найтоншим, найніжнішим доткненням до серця людини. Викладання мови – людинознавство, бо в слові поєднуються думки, почуття, ставлення людей до всього навколишнього світу”.

V
° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° ° ± ° °